

STAGES OF ALEXANDER BOZHINOV'S BIOGRAPHY IN THE CONTEXT OF THE EVOLUTION OF THE GENRE POLITICAL CARICATURE

Boryana Buzhashka

University of Library Science and Information Technology, Bulgaria, b.buzhashka@unibit.bg

Abstract: The political caricature in Bulgaria has a relatively short history - started after the Liberation of Bulgaria in 1978. This art, however, quickly reached its maturity through the work of Alexander Bozhinov, whom another great Bulgarian caricaturist Iliya Beshkov identifies as the father of Bulgarian caricature. Alexander Bozhinov was born in 1878 in the Renaissance town of Svishtov, but grew up in Sofia, where he made his first steps in caricatureing. At the beginning of the 20th century (1904) the artist became part of the Balgaran newspaper for humor and satire. Here he published his caricatures, as well as short humor stories, etc. Soon the editorial office of Balgaran became a place for cultural communication of talented young people: artists, artists, writers, musicians. One of the first creative associations was born – the Balgaran cultural circle. This creative Cultural circle quickly achieves significant social influence, thanks its public positions. In Balgaran newspaper Bozhinov places a series of caricature images of the monarch Ferdinand, showing him through a variety of forms, including endowing him with animalistic and floral elements. As a result, Bozhinov was brought to court, and the newspaper soon ceased to exist. In 1909 Bozhinov is an artist in the National Theatre for a while. During this period he married Serbian woman Mara Selakovic, and his son Lyuben was born. In the second decade of the 20th century, Bozhinov collaborated with various newspapers with reports and military photographs. Immediately after the war, when the new government of Alexander Stamboliysky was formed, Alexander Bozhinov was invited to participate in the new political cabinet, but he refused. The reason is that in the art he feels safe and useful. In 1924 the Bulgarian public celebrates 25 years of creative activity of Alexander Bozhinov. This creative Jubilee became an occasion for both critical assessments of his work, but also for historical reviews and critical studies on the art of caricature. In the next decade of the 30s and 40s of the 20th century, Bozhinov collaborated with the most authoritative Bulgarian newspapers, traveled abroad and participated in various exhibitions of caricatures and Paintings. In 1941 at the invitation of his fellow citizens from Svishtov, Bozhinov paints images on the walls of the newly discovered according to the will of the artist's uncle - Dimitar A.Tsenov - Academy in the city. In addition to caricatures, Bozhinov paints landscapes, still lifes, portraits. The artist also leaves a valuable legacy in art for children – he creates and illustrates books for the youngest and for students. After the changes in 1945 Alexander Bozhinov was tried by the People's Court, but a little later he was completely rehabilitated. The artist is one of the founders of the Institute of Art Studies at the Bulgarian Academy of Sciences. In the last years of his life, he became interested in the issues of peace and the building of a new life. He died in 1968. His work is indicative both of the evolution of the art of caricature and of periods of political controversy and upheaval.

Keywords: Alexander Bozhinov, political caricature, history, biography, the 20th century

ЕТАПИ ОТ БИОГРАФИЯТА НА АЛЕКСАНДЪР БОЖИНОВ В КОНТЕКСТА НА ЕВОЛЮЦИЯТА НА ЖАНРА „ПОЛИТИЧЕСКА КАРИКАТУРА“

Боряна Бужашка

Университет по библиотекознание и информационни технологии, България, b.buzhashka@unibit.bg

Резюме: Политическата карикатура в България има сравнително кратка история – след Освобождението на България (1878 г.). Това изкуство обаче бързо достига своята зрялост чрез творчеството на Александър Божинов, когото другият велик български карикатурист - Илия Бешков, определя като баща на българската карикатура. Александър Божинов е роден през 1878 г., във възрожденския град Свищов, но израства в София, където прави и първите стъпки в карикатурата. В началото на ХХ-ти век (1904) художникът става част от вестник „Българан“, издание за хумор и сатира. Тук той публикува свои карикатури, а също хуморески, кратки разказчета и др. Скоро редакцията на „Българан“ се превръща в място за културно общуване на талантиливи млади хора: художници, артисти, писатели, музиканти. Ражда се едно от първите творчески обединения – *Българан*. Това творческо обединение бързо постига значително обществено влияние, благодарие на своите обществени позиции. Във в. „Българан“ Божинов помества поредица от карикатурни образи на монарха Фердинад, комбинирайки разнообразие от форми, анималистични и флорални елементи. В резултат, Божинов е предаден на съд, а вестникът – скоро престава да съществува.

През 1909 г. Божинов за малко е художник в Народния театър. През този период се жени за сръбката Мара Селакович, ражда се и синът му Любен. През второто десетилетие на XX век Божинов сътрудничи на различни вестници с репортажи и военни фотографии. Непосредствено след войната, когато е сформирано правителството на Александър Стамболийски, Александър Божинов е поканен да участва в новия политически кабинет, но той отказва. Причината е, че в света на изкуството той се чувства сигурен и полезен. През 1924 г. българската общественост отбелязва 25 години творческа дейност на Александър Божинов. Този творчески юбилей се превръща в повод както за критически оценки за неговото творчество, но така също и за исторически преглед и критически студии върху изкуството на карикатурата. През следващото десетилетие на 30-те и 40-те години на XX век Божинов сътрудничи на най-авторитетните български вестници, пътува в чужбина и участва в различни изложения на карикатури и живопис. През 1941 г. по покана на своите съграждани от Свищов, Божинов рисува изображения върху стените на току-що откритата според завещанието на вуйчото на художника – Димитър А.Ценов - Академия в града. Освен карикатури, Божинов рисува пейзажи, натюрморти, портрети. Също така художникът оставя ценно наследство и в изкуството за деца – създава и илюстрира книжки за най-малките и за учениците. След промените през 1945 г. Александър Божинов е съден от Народния съд, но малко по-късно той е напълно реабилитиран. Художникът е един от основателите на Института по изкуствознание в Българската академия на науките. В последните години от живота си се интересува от въпросите на мира и изграждането на новия живот. Умира през 1968 г. Неговото творчество е показателно както за еволюцията на изкуството на карикатурата, така и за периоди на политически противоречия и катаклизми.

Ключови думи: Александър Божинов, политическа карикатура, история, биография, XX век

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В своя класически труд върху историята на българската карикатура, изкуствоведът Атанас Стойков посочва, че преди Освобождението на България от Османско владичество, благодарение на издаваните вестници и списания, част от които специализирани в областта на хумора и сатирата, българското общество има възможността да се запознае с жанра *карикатура* (Стойков, 1970). През 60-те години на XIX век широко разпространение имат вестниците на възрожденския поет Петко Р. Славейков, в които се препечатват чуждестранни карикатури, за да се улятнати впечатлението на читателя от статиите или художествените творби, напечатани във вестника. Славейков е и първият български възрожденски писател, който превръща темата за модата и увлечението по външните белези на чуждото в обект на комедията. През 1864 г. във в. „Тайда“ той публикува комедията „Малакова“, в която използва средствата на карикатурното изображение, за да постигне по-цялостно внушение. (Добрева, 2022).

През 70-те години във вестниците „Тъпан“ и „Будилник“, издавани и редактирани от гения на българската поезия Христо Ботев, се печатат карикатури от полския емигрант Хенрих Дембицки, изобразяващи произвола на османските власти и осмиващи опитите на част от Великите сили да реформират порядките в империята. (Петров, Пл. et al, 2018). Всъщност, този въвеждането на карикатурата преди Освобождението преследва най-вече реализацията на актуалните политически задачи – да се назовава открито явлението, което следва да бъде демаскирано и осъдено, да се разкрият чрез средствата на смеха деформациите на османската политическа система. Значението на тези карикатури е, и че чрез тях се формира вкус към политически-злободневното, а това означава и вкус към карикатурното изображение.

Истинското развитие на карикатурата като вид изкуство обаче е свързано с Освобождението на България през 1878 г. В резултат на победата на Русия над Османската империя се поставя началото на свободното развитие на българската държава с приемане на Конституции, на основните закони, с определяне на столичен град, с изграждане на характерни институции. Създадена е нова културна ситуация, с релевантни взаимоотношения, интереси и търсения. Формира се свободният политически живот: с идеологически различия, изкристализирали в раждането и масовизирането на партии (История на България, 1991).

Променената обстановка, с новите обществени противоречия и амбиции, се превръща в основа за развитие на карикатурата. За България е показателно, че формирането на карикатурата като пълноценен художествен жанр, е свързано с творчеството на големия български художник Александър Божинов. „Съвсем справедливо – пише Атанас Стойков, Александър Божинов се смята за родоначалник на българската карикатура. И това не е защото той пръв се занимава у нас с карикатури и ги публикува в печата..., а защото пръв създава истински художествени произведения, издига българската карикатура до едно пълноправно, пълноценно изкуство“. (Стойков, 1970, с.14)

Новата политическа реалност след Освобождението не само ражда художествения карикатурен образ, но преди всичко фокусира върху появата и разпространението на политическата карикатура. Обект на

политическата карикатура, скакто е известно, са основните обществени фигури, отговорни за съдбините на България. От края на XIX век Александър Божинов започва да публикува карикатурни образи както на характерни за българското общество остарели нрави и манталитет, но преди всичко прави обект на изображение действащите български политици. Неслучайно, другият голям български карикатурист, Илия Бешков, определя Александър Божинов като „родоначалник на българската политическа карикатура и нееднократно говори за него като за свой учител (Бешков, 2008).

Действително, до този момент политическата карикатура от първата половина на XX век в България все още е в процес на изследователско дирене. Същото се отнася и до художника Ал.Божинов, чието творчество също сега подлежи концептуализация и научна интерпретация. Научен екип от УниБИТ, София, от няколко години работи върху архива на художника, съхраняван в Българската академия на науките. В резултат са публикувани няколко издания, между които и Албум с политически карикатури от 30-те и 40-те години на XX век.

2. НАЧАЛНИ ГОДИНИ. ПЪРВИ ОПИТИ В КАРИКАТУРАТА

Александър Божинов е роден във възрожденския български град Свищов, най-южната точка на р. Дунав. Селището има дълга история, разкриваща неговия древен произход (Николова, 2006). През античността император Веспасиан основава тук селището Нове, което през V в. , според източниците, става столица на остготите на Теодорих Велики. Важен факт, свързан с възловото значение на селището, е, че през 1791 г. в Свищов се подписва договорът, с който се слага край на Австрийско-османската война от 1787-1791 г. През XIX век – епохата на Българското възраждане, Свищов се превръща в едно от значимите възрожденски селища, важен търговски център, свързващ българските земи с европейските културни центрове.

И по майчина, и по бащина линия Ал.Божинов произхожда от видни търговски родове с огромен принос за развитието на Свищов. Баща му, Николай Божинов, е високообразован за времето си човек, който владее свободно няколко езика. В спомените си Ал.Божинов споменава за неговите непосредствени контакти с емблемата на българското революционно движение Васил Левски (Божинов, Ал., 2017). По бащина линия Божинов е роднина с големия български учен – филолог и фолклорист, дипломат и министър на Народното просвещение – проф.Иван Шишманов. По мнението на свищовци, а и според едно от писмата на художника, съхранено в неговия архив, Божинов е роднина и с класика на българската литература Алеко Константинов. Родът на майката Мария е представен също от големи свищовски търговци. Вуйчо на художника е Димитър А. Ценов, един от най-предприемчивите свищовлии от началото на XX век, по чиято воля и с чиито средства се основава Свищовската академия, днес един от най-престижните български университет в икономическата област (Дарителят. Димитър А.Ценов).

Тъй като непосредствено след Освобождението едно от първите решения е изборът на нова столица на свободната държава – гр. София, от цялата страна се привличат подготвени хора, които да градят бъдещето на България. Сред тях и бащата на художника, Николай Божинов. Така семейство Божинови се преселва в София, когато художникът е едва четиригодишен. Възрастност, в София А. Божинов израства и се формира като личност и творец.

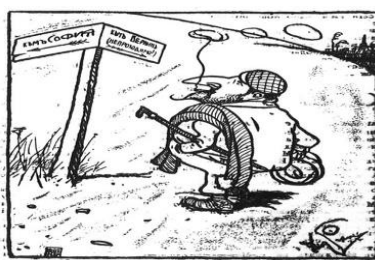
В мемоарната си книга „Минали дни“ (Божинов, А.,2017) както и в архивни документи на художника, пазени в ДА „Архиви“ и БАН, Ал.Божинов споделя, че с изкуството на карикатурата се е запознал от чуждестранните списания, за които бил абониран неговият баща. Става въпрос за 80-те и 90-те години на XIX век, период на широко разпространение на карикатурата в европейската преса и изкуство. Особено политическата карикатура.

Божинов постъпва в току-що откритото Държавно рисуwalно училище, където наред с усвояването на живописното изкуство, прави първите си опити в карикатурата . Започва да сътрудничи на хумористични издания с авторски карикатури и скоро се налага като талантилив художник, с развито чувство за злободневните хумористично-сатирични несъответствия.

3. БЪЛГАРАН

През 1904 г. Божинов се присъединява към редакционната колегия на току-що появилия се вестник за хумор и сатира „Българан“, а не след дълго става негов главен редактор. На страниците на „Българан“, Божинов публикува поредица от политически карикатури, стихотворения, хуморески, кратки разкази. Тук той печата и свои карикатури, посветени на българския монарх Фердинанд, представяйки го в разнообразни форми, включително надарявайки го с анималистични и флорални елементи. Така например, Божинов осмива неспособността на Фердинанд да се приспособи към българския начин на живот и непрекъснатите му пътувания в чужбина.

„Българан“ помества и хумористични стихотворения, в които също се осмива българският владетел. Карикатурите, посветени на Фердинанд, стават причина Божинов да бъде предаден на съд. Вестникът скоро престава да излиза. През 1916 г. Божинов прави опит да възстанови „Българан“ в нова форма – като списание, но не успява да достигне предишния успех.

Съществено за развитието на българската култура обаче е обстоятелството, че редакцията на „Българан“ се превръща в място за културно общуване на талантиливи млади хора: художници, артисти, писатели, музиканти (Георгиева, 2010). Това са творци, възпитани в най-модерните идеи на европейското изкуство от края на 19-ти и началото на XX век, които чрез средствата на хумора и сатирата, чрез ярко несъгласие с обществените порядки, утвърждават мисленето на модерния човек в България. Всички те афишират себе си като принадлежащи към артистичната бохема и се наричат по името на кръга, който създават – българановци. Много бързо кръгът „Българан“ се превръща в „институция, която влияе и провокира общественото мнение“ (Трайкова, 2012)

През този период се заражда близкото приятелство и творческо сътрудничество между Александър Божинов и класика на българския разказ Елин Пелин. Божинов създава визуалния образ на двамата персонажи, които присъстват в неговите карикатури като изразители на обобщената гледна точка на българина – Пижо и Пендо. А писателят Елин Пелин им посвещава книга с хумористични стихотворения, разкази и диалози.

След спирането на в. „Българан“ през 1909 г. Божинов е поканен за художник в Народния театър. Тук той работи върху декорите на историческата драма „Борислав“ от Иван Вазов и общува по-непосредствено с партиарха на българската литература. (Божинов, Л., 1915). През този период той се жени за сръбкинята Мара Селакович (с нея по-късно се развежда), ражда се и синът му – Любен Божинов, който израства в Белград и

се изявява като талантлив журналист. През 40-те години Любен Божинов се установява окончателно в София и до края на живота си (1967 г.) живее със съпругата си Дора при баща си.

4. РАЗВЕТ НА ПОЛИТИЧЕСКАТА КАРИКАТУРА ПРЕЗ 30-40-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК

През второто десетилетие на ХХ век Божинов сътрудничи на различни вестници с репортажи и военни фотографии. Непосредствено след войната, когато е сформирано новото правителство на Александър Стамболийски, Александър Божинов е поканен да участва в политическия кабинет, но той отказва, защото в света на изкуството той се чувства по-сигурен и полезен. Художникът се посвещава на изкуството за деца – създава и илюстрира книжки за най-малките и за учениците.

През 1924 г. българската общественост отбелязва 25 години творческа дейност на Александър Божинов. Този юбилей се превръща и в повод както за оценки на творчеството на художника, но така също и за исторически преглед и критически студии върху спецификата на изкуството *карикатура*.

Във връзка с това събитие видни български художници и писатели отбелязват, че началото на българската карикатура се поставя с творчеството на Александър Божинов и че неговият творчески и жизнен път са симптоматични за жанровите особености на това изкуство. (Добрева, В. et al., a,2021). Самият Александър Божинов, в статията си „Как се роди българската карикатура“ посочва, че българската карикатура е свързана с вестниците и че нейното начало се поставя в първите години на ХХ век. Т.е. за него карикатурата е преди всичко изображение на политически събития и политически дейци, които, най-вероятно, олицетворяват разминаванията, несъответствията между представи и реалност. Художникът подчертава и още нещо: за него 30-те години на века са времето, в което българската карикатура е добила вече своя художествена физиономия. (Божинов, 2022)

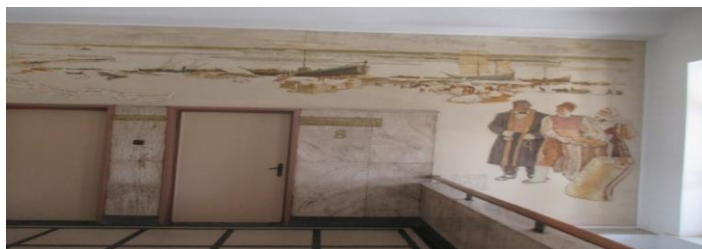
И действително, през 30-те и 40-те години Божинов публикува свои шедеври в областта на политическата карикатура (Добрева, В. et al., b,2021). Събитията са пределно изчистени от подробности, линиите са овладени и идеята на творбата се пронизва цялостната карикатурна архитектура. Може да се каже, че окарикатурените събития функционират като своеобразен ориентир в историческата динамика на времето.

Художникът се вълнува от развитието на националния живот – деветнадесетомайския преврат от 1935 г., последвалата смяна на правителства, тегобите на българина, опитва се да погледне от смешната страна и началото на Втората световна война и т.н.

Така, в публикуваната във в. „Зора“, бр. 4822, от 22.07-1935 г. карикатура (Добрева, В. et al., b,2021), той осмива характера на политиците, които обявяват себе си за рицари, които трябва да се сражават за общественото благополучие, като всички се оказват победители. Важна част от развитието на политическата карикатура, която може да бъде открито в творческия свят на Божинов, е изобразяването на възлови исторически събития, отразяващи международни политически обстоятелства: интерес представляват карикатурите, свързани със събития в Азия и Африка, с показ на противопоставянията на европейските държави, с разрастване на конфликтите между Великите сили, които нехаят за по-малките народи и особено за колонизираните територии и т.н., и т.н.

Майсторството на Божинов в постигане на образа се дължи и на неговото школуване при различните му посещения в чужбина. Биографията на Божинов показва, че той участва със свои творби в престижни за времето изложби във Венеция, Париж, Прага, Белград и т.н., като освен карикатури, Божинов представя живописни пейзажи, натюрморти, портрети.

През 1941 г. по покана на своите съграждани от Свищов, той изографисва стените (Везиров, В.,2020) на току-що откритата Академия в града, изобразявайки ежедневието на свищовци – богатата земя и динамиката на градския живот.

След промените през 1945 г. Александър Божинов е съден от Народния съд, но малко по-късно той е напълно реабилитиран. Художникът е един от основателите на Института по изкуствознание в Българската

академия на науките. В последните години от живота си се интересува от въпросите на мира и изграждането на новия живот.
Умира през 1968 г.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проучванията върху историята на политическата карикатура в България показват, че нейното начало и еволюция са иманентно свързани с биографията на големия ни художник Александър Божинов. Благодарение на неговия талант, политическата карикатура достига свои високи върхове. Почти цялото поколение карикатуристи, навлязло в историята ни през първата половина на XX век, определят Александър Божинов като родоначалник на този жанр. И действително, неговите карикатури не се опират толкова върху битовите подробности, не засягат чисто моралните проблеми или недостатъци. Силата им е в погледа, гледната точка към политическите събития, във фокуса към властимащите – българи и чужденци, от чиито действия или бездействия, последиците носят народите.

БЛАГОДАРНОСТИ

Статията е резултат от изследване по проект „Между трагичното и комичното – Александър Божинов (карикатурист, военен фотограф и писател)“ на Фонд „Научни изследвания“ на Министерство на образованието и науката на Република България, конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания– 2019 г., договор № КП-06-Н-40/2 от 10.12.2019 г.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бешков, Ил. (2008). Слово и образ“. София: Захари Стоянов.
- Божинов, А. (2017). Минали дни. София: Изток-Запад.
- Божинов, Л. & Божинова, Д. (Съст.). (2018). Ал. Божинов разказва. София: Изток-Запад.
- Божинов, А. (2022). Как се роди българската карикатура. Извлечено от: <https://izkustvoinauka.com/aleksandar-bozhinov-kak-se-rod-i-balgarskata-karikatura/>
- Везиров, В. (2023). Изкуството твори мир по време на война. Стенописите на Александър Божинов в Свищовската стопанска академия. Извлечено от: [file:///C:/Users/User/Downloads/8155%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/8155%20(1).pdf)
- Дарителят. Димитър А.Ценов. Извлечено от: <https://www.uni-svishtov.bg/bg/history/daritelyat>
- Добрева, В. (2022). Българската възрожденска комедия. София: Захари Стоянов.
- Добрева, В, Любенова Л., Янкова, И, Бужашка, Б., & Мизинска, Д. (Съст.,а). (2021). Юбилеите на Александър Божинов. София:Захари Стоянов.
- Добрева, В, Любенова Л., Янкова, И, Бужашка, Б., & Мизинска, Д. (Съст.,b). (2021). Александър Божинов. Политически карикатури. София: АИ „За буквите-О писменех“.
- Георгиева, М. (2010). „За „ниското“ и „високото“ в модела на съвременното изкуство от началото на XX век. (художници и визуална политика на в.Българан и сп.Художник). Излечено от: https://www.academia.edu/38675797/%D0%97%D0%90_%D0%9D%D0%98%D0%A1%D0%9A%D0%9E%D0%A2%D0%9E_%D0%98_%D0%92%D0%98%D0%A1%D0%9E%D0%9A%D0%9E%D0%A2%D0%9E_%D0%92_%D0%9C%D0%9E%D0%94%D0%95%D0%9B%D0%90_%D0%A1%D0%AA%D0%92%D0%A0%D0%95%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%9E_%D0%98%D0%97%D0%9A%D0%A3%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%9E_%D0%9E%D0%A2_%D0%9D%D0%90%D0%A7%D0%90%D0%9B%D0%9E%D0%A2%D0%9E_%D0%9D%D0%90_%D0%A5%D0%A5_%D0%92%D0%95%D0%9A_%D0%A5%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%96%D0%9D%D0%98%D0%A6%D0%98_%D0%98_%D0%92%D0%98%D0%97%D0%A3%D0%90%D0%9B%D0%9D%D0%90_%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%98%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%90_%D0%9D%D0%90_%D0%92_%D0%91%D0%AA%D0%9B_%D0%93%D0%90%D0%A0%D0%90%D0%9D_%D0%98_%D0%A1%D0%9F_%D0%A5%D0%A3%D0%94%D0%9E_%D0%96%D0%9D%D0%98%D0%9A_?email_work_card=view-paper
- История на България.(1991) София: АИ „Марин Дринов, Т.7
- История на България (1998) София: Гал-Ико. Т.8
- Николова, Ю. (2006) Достояно ест. София: Иврай.
- Петров, Пл.,Димова, Р., Илиев, Кр., Милев, И. & Христова, Н. (2018). Войната на молива. Българската карикатура от Освобождението до днес. София: Лист.
- Стойков, А. (1970) Българската карикатура. София: Български художник.
- Трайкова, Е. (2012) Как Александър Балабанов чете списание „Мисъл“. Извлечено от: https://bgmodernism.com/Nauchni-statii/elka_traykova